

Oleksandr Veretilnyk¹

Reforma konstytucyjna w Kirgistanie. Wyzwania i zagrożenia dla demokracji i państwa prawa

Słowa kluczowe: konstytucja, prawa człowieka, demokracja, praworządność, Kirgistan, Azja Środkowa

Keywords: human rights, Central Asia, Kyrgyzstan, democracy, rule of law, Constitution

Streszczenie

Po upadku Związku Radzieckiego w 1991 r. w regionie Azji Środkowej powstało pięć państw niepodległych: Kazachstan, Uzbekistan, Tadżykistan, Turkmenistan i Kirgistan. W czterech z nich utworzono rządy autorytarne. Natomiast Republika Kirgiska została jedynym państwem demokratycznym w regionie. To jednak może się zmienić po referendum w sprawie reformy konstytucyjnej, które jest zaplanowane w kraju na 2021 r. Zmiany do Konstytucji przewidują rozszerzenie uprawnień prezydenta, co zdaniem wielu badaczy kirgiskich może doprowadzić do transformacji Kirgistanu w kolejne państwo autorytarne w poradzieckiej Azji Środkowej. W niniejszym artykule są przedstawione wyniki analizy projektu nowelizacji Konstytucji Republiki Kirgiskiej inicjatorem której wystąpił nowy prezydent kraju Sadyr Dżaparow.

¹ ORCID ID: 0000-0001-5286-4466, magister, Szkoła Doktorska Uniwersytetu Szczecińskiego, Instytut Nauk o Polityce i Bezpieczeństwie. E-mail: oleksandr.veretilnyk@phd.usz.edu.pl.

Abstract**Constitutional Reform in Kyrgyzstan. Challenges and Threats to Democracy and the Rule of Law**

The collapse of the USSR in 1991 led to the emergence of five independent states in Central Asia: Kazakhstan, Uzbekistan, Tajikistan, Turkmenistan and Kyrgyzstan. Four of them established an authoritarian form of government, while Kyrgyzstan became the only democratic state in the region. This may change after the referendum on constitutional reform, which is scheduled for 2021. The amendments to the Constitution provide for the extension of the president's powers, which, according to many Kyrgyz researchers, may lead to the transformation of Kyrgyzstan into an authoritarian state. This article presents the results of the analysis of the draft amendment to the Constitution of the Kyrgyz Republic initiated by the new president of the country, Sadyr Japarov.

✱

W 2020 r.w wyniku protestów antyrządowych w Republice Kirgiskiej doszło do zmiany władzy. Po tym kryzysie politycznym pełniący obowiązki prezydenta Sadyr Dżaparow (od stycznia 2021 r. – wybrany prezydent Kirgistanu) wystąpił z inicjatywą przeprowadzenia w kraju reformy konstytucyjnej w celu rozszerzenia uprawnień głowy państwa. Celem przedstawionego artykułu jest analiza tej reformy i wyjaśnienie jakie zagrożenia ona niesie ze sobą dla młodej demokracji kirgiskiej i budowania państwa prawa w Kirgistanie. Główną metodą badawczą wykorzystaną w niniejszej pracy jest metoda analizy instytucjonalno-prawnej.

Kirgistan przez cały okres swojej niepodległości pozostaje jedynym państwem demokratycznym w regionie Azji Środkowej. Kraj ten jest również rekordzistą wśród państw byłego ZSRR pod względem liczby rewolucji. Trzech prezydentów Kirgistanu (Askar Akajew, Kurmanbek Bakijew i Sooronbaj Dżeenbekow) zostało obalonych w wyniku masowych protestów antyrządowych, nazywanych przez wielu badaczy na obszarze poradzieckim „kolorowymi rewolucjami”². Biorąc pod uwagę autorytarny charakter państw sąsied-

² С. Лузянин, «Цветные революции» в центральноазиатской проекции: Кыргызстан-Узбекистан-Казakhstan, „Центральная Азия и Кавказ” 2005, № 5 (41).

nich (Kazachstanu, Uzbekistanu, Tadżykistanu oraz Chin) kształtowanie się Kirgistanu jako państwa demokratycznego można uznać za fenomen. Ma on jednak wyjaśnienie naukowe. Na demokratyzację Kirgistanu miały wpływ takie czynniki jak słabość aparatu przymusu, słabość instytucji państwowych, nomadzka mentalność narodu kirgiskiego (dla koczowników wolność jest wartością niekwestionowaną), a także brak ingerencji państw sąsiednich w sprawy wewnętrzne Kirgistanu w okresie przyjęcia Konstytucji Republiki Kirgiskiej w 1993 r. Ten ostatni czynnik jest szczególnie ważny, ponieważ pozostając bez nacisków sił zewnętrznych, kirgisy ustawodawcy byli w stanie uwzględnić zaawansowane zagraniczne doświadczenia prawotwórstwa, napisać i uchwalić Konstytucję, która do dziś pozwala Kirgistanowi pozostawać państwem wolnym i demokratycznym. Brak ingerencji z zewnątrz wiąże się oczywiście nie z szacunkiem państw sąsiednich do suwerenności Republiki Kirgiskiej, ale z ich problemami wewnętrznymi. W latach 90. XX w. najpotężniejsze pod względem militarnym państwo regionu, zdolne do aktywnego oddziaływania na Kirgistan, a mianowicie Uzbekistan, przeżyło głęboki kryzys polityczny i znalazło się na krawędzi wojny domowej³. Rosja, która po rozpadzie ZSRR zaczęła pretendować do roli przywódcy we Wspólnocie Niepodległych Państw (członkiem której jest Kirgistan) i na całym terenie byłego Związku Radzieckiego również nie była w stanie ingerować w sprawy Kirgistanu, ponieważ była zajęta problemami wewnętrznymi grożącymi upadkiem Federacji Rosyjskiej. Do problemów, z którymi borykała się Federacja Rosyjska można zaliczyć ogłoszenie niepodległości przez Czeczenię oraz przeprowadzenie referendum niepodległościowego w Republice Tatarstanu (na podstawie wyników tego referendum władze autonomii planowały utworzyć państwo niezależne od Rosji). Za fenomen można uznać zarówno to, iż Kirgistan, w przeciwieństwie do swoich sąsiadów, nigdy nie wykorzystywał tragicznych wydarzeń swojej historii do zaostrzenia ustawodawstwa, eliminacji pluralizmu politycznego czy ograniczenia praw i wolności obywateli na poziomie legislacyjnym. Nawet inwazja uzbrojonych członków Islamskiego Ruchu Uzbekistanu z Tadżykistanu, którzy brali udział w wojnie domowej po stronie Zjednoczonej Opozycji Tadżyckiej (ZOT), na południo-

³ М. Олкотт, *Очерк истории ислама в Узбекистане*, <https://carnegieendowment.org/2012/09/11/ru-pub-49351> (10.03.2021).

we regiony Kirgistanu w 1999 r. nie doprowadziła do prześladowań opozycji i powstania dyktatury, choć inne kraje regionu (Kazachstan, Uzbekistan i Tadżykistan) aktywnie wykorzystywały hasła walki z Islamskim Ruchem Uzbekistanu i „radikalizmem islamskim” do niszczenia opozycji politycznej i religijnej (prześladowano przeciwników politycznych oraz muzułmanów, którzy nie byli członkami oficjalnych związków wyznaniowych zarejestrowanych przez państwo i współpracujących z władzą)⁴.

Dla obywateli Kirgistanu prawa i wolności człowieka pozostają gwarancją konstytucyjną. Rozdział II (art. 16) obowiązującej Konstytucji Republiki Kirgiskiej mówi: „Prawa i wolności człowieka są niezbywalne i przysługują każdemu od urodzenia. Prawa i wolności człowieka należą do najwyższych wartości Republiki Kirgiskiej. Działają bezpośrednio, określają sens i treść działań wszystkich organów państwowych, organów samorządu terytorialnego i ich urzędników. Republika Kirgiska szanuje i zapewnia wszystkim osobom na swoim terytorium i podlegającym jej jurysdykcji prawa i wolności człowieka. Nikt nie może być dyskryminowany ze względu na płeć, rasę, język, niepełnosprawność, pochodzenie etniczne, religię, wiek, przekonania polityczne lub inne, wykształcenie, pochodzenie, majątek lub inny status, a także inne okoliczności”⁵. Artykuł 20 Konstytucji dopuszcza ograniczenie praw i wolności obywateli jedynie w przypadku zagrożenia dla bezpieczeństwa narodowego, ale podejmowane środki muszą być „proporcjonalne do celów”. Oznacza to, że ograniczenia praw i wolności obywateli związane z takim rodzajem zagrożeń, jak zagrożenie dla bezpieczeństwa narodowego, nie mogą być nieograniczone w czasie (jak to miało miejsce w Syrii, gdzie stan wyjątkowy obowiązywał przez 48 lat i był wykorzystywany przez rządzącą Partię Baas do tłumienia nastrojów antyrządowych w społeczeństwie i prześladowania przeciwników politycznych⁶). Artykuł 20, który zapewnia obywatelom konstytucyjne gwarancje, że Kirgistan nie będzie ograniczał ich praw i wolności, mówi: „Republika Kirgiska nie powinna przyjmować przepisów znoszących lub ograniczających prawa i wol-

⁴ Ibidem.

⁵ Konstytucja Republiki Kirgiskiej, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/202913?c=ru-ru> (22.02.2021).

⁶ М. Барановская, *В Сирии после 48 лет отменен режим чрезвычайного положения*, <https://p.dw.com/p/112BL> (22.02.2021).

ności człowieka i obywatela (...). Zabrania się przyjmowania regulaminów ograniczających prawa i wolności człowieka i obywatela”⁷. Ale właśnie to się może wydarzyć w Kirgistanie w 2021 r., ponieważ nowe władze kraju, reprezentowane przez prezydenta Sadyra Dżaparowa, zaplanowały wprowadzenie poważnych zmian do Konstytucji Republiki Kirgiskiej⁸. Dżaparow stanął na czele kraju w 2020 r. po obaleniu rządów prezydenta Sooronbaja Dżeenbekowa w wyniku masowych protestów antyrządowych (nazywanych przez Kirgizów „trzęsą rewolucją kirgiską”). Wówczas popierał on protestujących i krytykował obowiązującą Konstytucję oraz system parlamentarny, który uważa za słaby i nieodpowiedni dla rozwoju niepodległego państwa kirgiskiego⁹. Jak zauważa badacz prawa konstytucyjnego Republiki Kirgiskiej Kairat Osmonaliev, Kirgistan nie zawsze był republiką parlamentarną, a przejście od republiki prezydenckiej do republiki parlamentarnej nastąpiło w kraju dopiero po rewolucji 2010 r., w wyniku której obalono rząd prezydenta Kurmanbeka Bakijewa¹⁰. Rozwój parlamentaryzmu miał zapewnić zachowanie w Kirgistanie systemu demokratycznego, który zdaniem Osmonalieva jest obecnie zagrożony w związku z inicjatywą Dżaparowa przeprowadzenia reformy konstytucyjnej. W tym miejscu warto zauważyć, iż Republika Kirgiska wcześniej już zmieniała Konstytucję, a nawet jest rekordzistą wśród krajów byłego ZSRR pod względem liczby przeprowadzonych reform konstytucyjnych¹¹. Dlatego istotne jest pytanie o rzeczywisty cel autorów kolejnej reformy w Kirgistanie: rozwój państwa i społeczeństwa poprzez udoskonalenie Konstytucji czy też wzmocnienie władzy personalnej nowego prezydenta? Jednakowoż aby na nie odpowiedzieć, konieczne jest przeanalizowanie poprawek do Konstytucji Republiki

⁷ Konstytucja Republiki Kirgiskiej, op.cit.

⁸ Н. Рыскулова, «Откат на 30 лет назад». Зачем Жапаров переписывает Конституцию Кыргызстана?, <https://www.bbc.com/russian/features-54982239> (23.02.2021).

⁹ Ibidem.

¹⁰ А. Абдулаева, Поправки в Конституцию Кыргызстана: что хотят изменить и зачем?, <https://cabar.asia/ru/popravki-v-konstitutsiyu-kyrgyzstana-chto-hotyat-izmenit-i-zachem> (23.02.2021).

¹¹ Д. Подольская, Не опять, а снова. Каждая новая власть страны переписывает Конституцию, https://24.kg/vlast/188345_neopyat_asnova_kajdaya_novaya_vlast_stranyi_perepisyvaet_konstitutsiyu (9.04.2021).

Kirgiskiej zgłoszonych przez Radę Konstytucyjną (z inicjatywy prezydenta S. Dżaparowa) do rozpatrzenia w parlamencie Kirgistanu.

Jak wskazuje poseł Baktybek Turusbekov w skład Rady Konstytucyjnej wchodzi „wysoko wykwalifikowani specjaliści, przedstawiciele środowiska naukowego, a także 21 posłów”¹². W oficjalnym dokumencie uzasadniającym projekt reformy konstytucyjnej autorzy reformy podają, że „potrzeba reformy konstytucyjnej wynika z wielu czynników, w tym z istniejących sprzeczności w przepisach obowiązującej Konstytucji, nieskuteczności obecnego ustroju władzy i braku mechanizmów jej odpowiedzialności. [Obowiązująca Konstytucja] nie stała się instrumentem realnego postępu w sferze gospodarczej i społecznej, co powoduje uzasadnioną krytykę władz ze strony społeczeństwa i obywateli Republiki Kirgiskiej”¹³. Z opinią zawartą w tym dokumencie zgadza się prezydent Dżaparow¹⁴. Jego zdaniem „Naród Republiki Kirgiskiej jest zmęczony życiem w niepewności [i pragnie zmian]. Zgodnie z obowiązującą Konstytucją prezydent został pozbawiony uprawnień do rozwiązywania problemów i ponoszenia za nie odpowiedzialności (...). Jednocześnie naród nadal wini prezydenta za wszystkie problemy [państwa]”¹⁵. Natomiast krytycy reformy uważają, że obecna wersja Konstytucji jest wyważona, ponieważ przewiduje system kontroli i równowagi między organami władzy (*checks and balances*), podczas gdy projekt nowelizacji Konstytucji nie posiada takiego systemu. Według Anary Abdulaevoj „nowa wersja Konstytucji jest zbliżona do wersji z 1993 r.”, a główne zmiany dotyczą „praw i wolności obywateli, wprowadzenia instytucji Kurułtaju Ludowego, rozszerzenia uprawnień pre-

¹² Пресс-служба Жогорку Кенеша, Депутаты Жогорку Кенеша внесли ряд предложений и замечаний к проекту Конституции, <http://kenesh.kg/ru/news/show/11049/deputati-zhogorku-kenesha-vnesli-ryad-predlozheniy-i-zamechaniy-k-proektu-konstitutsii> (23.02.2021).

¹³ Справка-обоснование к проекту Закона Кыргызской Республики «О Конституции Кыргызской Республики», <http://kenesh.kg/ru/article/show/7324/na-obshtestvennoe-obsuzhdenie-s-17-noyabrya-2020-goda-vinositsya-proekt-zakona-kirgizskoy-respubliki-o-naznachenii-referenduma-vsennarodnogo-golosovaniya-po-proektu-zakona-kirgizskoy-respubliki-o-konstitutsii-kirgizskoy-respubliki> (23.02.2021).

¹⁴ Садыр Жапаров о Конституционной реформе: Народ устал жить в неопределённости, <http://kabar.kg/news/sadyr-zhaparov-o-konstitucionnoi-reforme-narod-ustal-zhit-v-neopredelennosti> (9.04.2021).

¹⁵ А. Юсупов, Жапаров – Новая Конституция положит конец хаотическому правлению, <https://bitly.su/8Rdv> (9.04.2021).

zydenta (...), zmniejszenie liczby posłów [w parlamencie] i ograniczenie ich uprawnień¹⁶. Zgodnie z nowymi poprawkami kompetencje głowy państwa znacznie się zwiększą. Prezydent będzie mógł mianować premiera i kształtować strukturę rządu. Premier będzie faktycznie podlegał prezydentowi i jego administracji, a nie parlamentowi jak obecnie. Głowa państwa będzie mogła także uchylać ustawy i uchwały przyjęte przez Radę Ministrów. Prezydent również będzie mógł powoływać lub odwoływać przedstawicieli władzy wykonawczej, szefów administracji państwowej i przewodniczących komisji państwowych, inicjować projekty ustaw i przeprowadzenie referendum ogólnokrajowego, powoływać i przewodniczyć w Radzie Bezpieczeństwa Narodowego (obecnie prezydent jest tylko przewodniczącym Rady, ale nie posiada uprawnień do decydowania się kto wejdzie do jej składu, ponieważ jest to w kompetencji parlamentu i rządu), Straży Państwowej i Gwardii Narodowej. Kolejną nowością jest to, że w przypadku niemożności wykonywania przez głowę państwa swoich obowiązków stanowisko prezydenta do przeprowadzenia przedterminowych wyborów prezydenckich zostanie objęte nie przez przewodniczącego parlamentu, jak to jest obecnie, ale przez premiera. Oprócz faktycznego podporządkowania głowie państwa wszystkich resortów siłowych i gabinetu ministrów, reforma konstytucyjna przewiduje utworzenie w Kirgistanie nowego „najwyższego organu doradczego, konsultacyjnego i koordynacyjnego demokracji” – Kurułtaju Ludowego, który również będzie podlegał prezydentowi. Anara Abdulaeva zwraca uwagę, że ten organ będzie powoływany wyłącznie na wniosek prezydenta: „Nie wiadomo, kto będzie w nim uczestniczyć i na jakiej zasadzie zostanie wybrany. Jego skuteczność również budzi wątpliwości – decyzje tego organu mają charakter rekomendacyjny, a sam Kurułtaj Ludowy będzie powoływany nie na żądanie obywateli, a tylko decyzją prezydenta¹⁷”. O tym, że powołanie tego organu niesie ze sobą ryzyko dla demokracji i budowy państwa prawa, mówią również autorzy Analizy projektu Konstytucji Republiki Kirgiskiej (*Анализ проекта Конституции Кыргызской Республики*) z Fundacji Publicznej „Poradnia Prawna Adilet” (*Общественный фонд «Правовая Клиника*

¹⁶ А. Абдулаева, *Поправки в Конституцию Кыргызстана: что хотят изменить и зачем?*, <https://cabar.asia/ru/poppravki-v-konstitutsiyu-kyrgyzstana-cto-hotyat-izmenit-izachem> (23.02.2021).

¹⁷ Ibidem.

«Адилет»): „Wprowadzenie instytucji Kurułtaju Ludowego w ustrój państwowego Kirgistanu (...) jest sprzeczne z podstawowymi zasadami demokracji i państwa prawa, a także postanowieniem samego projektu [nowelizacji] Konstytucji”¹⁸. Prawnicy Fundacji uważają cele i powody powstania Kurułtaju Ludowego za „niejasne”. Ich zdaniem „zgodnie z zasadami demokratycznego państwa, byłoby całkiem logicznie przyznać uprawnienia tego organu parlamentowi”¹⁹. W sporządzonej przez Fundację analizie wyrażono również obawy, że głowa państwa będzie wykorzystywała ten organ do wywierania presji na inne organy władzy oraz społeczeństwo obywatelskie: „Tylko prezydent posiada prawo do powołania Kurułtaju Ludowego. Biorąc pod uwagę tę okoliczność, istnieje pewne ryzyko ewentualnej ingerencji i wywierania presji na wszystkie instytucje władzy, a także społeczeństwo obywatelskie ze strony prezydenta przy pomocy Kurułtaju Ludowego. Może on być używany przez głowę państwa w celu realizacji jego osobistych interesów, gdyż stwarza do tego najkorzystniejsze warunki. Opinia publiczna Kirgistanu, w tym przedstawiciele sił politycznych, środowisk akademickich, społeczeństwa obywatelskiego, mediów, niezależnych ekspertów oraz prawników wyraża zaniepokojenie wprowadzeniem instytucji Kurułtaju Ludowego”²⁰. Te obawy można uznać za dobrze uzasadnione, ponieważ wszystko wskazuje na to, że w rzeczywistości Kurułtaj Ludowy będzie pełnił podobne funkcje jak Konstytuanta w Wenezueli (wykorzystywana przez autorytarnego prezydenta Nicolása Maduro do uzurpacji władzy i walki z opozycją), Ogólnobiałoruskie Zgromadzenie Ludowe (za pomocą którego autorytarny prezydent Aleksander Łukaszenka legitymizuje swoją władzę na Białorusi), Rada Starszych w totalitarnym Turkmenistanie (zmieniła nazwę na Khalk Maslahaty²¹ i została izbą wyższą parlamentu, co jednak nie doprowadziło do demokratyzacji tego państwa) oraz Loja Dżirga w Afganistanie (w którym podjęta przez USA próba zbudowania państwa demokratycznego nie powiodła się).

¹⁸ Анализ проекта Конституции Кыргызской Республики, https://24.kg/files/tilda/docs/Analiz_proekta.pdf (23.02.2021).

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Ibidem.

²¹ Эксперт раскрыл суть Халк Маслахаты Туркменистана, <https://centralasia.news/4953-jekspert-raskryl-sut-halk-maslahaty-turkmenistana.html> (23.02.2021).

Kolejnym atakiem na kirgiski parlamentarizm jest inicjatywa Dżaparowa – zmniejszenia liczby parlamentarzystów ze 120 do 90 posłów. Według Osmonalieva „w obecnej sytuacji istnieją obawy, że 90 posłów nie będą w stanie oprzeć się głowie państwa, która będzie miała możliwość inicjowania przyjęcia ustaw, wybierania składu rządu i tak dalej”²². Taką samą opinię mają prawnicy „Poradni Prawnej Adilet”. Jak twierdzą oni w swojej Analizie projektu reformy konstytucyjnej: „zaproponowana w projekcie [nowelizacji] Konstytucji zmiana uprawnień między organami władzy w rzeczywistości ogranicza status i rolę parlamentu w strukturze państwowej Republiki Kirgiskiej. Znacząco ograniczono uprawnienia parlamentu oraz zmniejszono gwarancje niezależności posłów”²³. Prawnicy Fundacji nie widzą powodu, by zmniejszać liczbę posłów i uważają sformułowanie „żądanie narodu” (wymienione w uzasadnieniu reformy) za nieuzasadnione²⁴. Sprzeciwiając się takiemu krokowi odwołują się oni do doświadczeń innych krajów demokratycznych, w których przy tej samej i mniejszej liczbie ludności niż w Kirgistanie liczba posłów w parlamencie jest znacznie wyższa: w Gruzji – 150 posłów przy liczbie mieszkańców 3,7 mln; w Finlandii – 200 posłów przy liczbie mieszkańców 5,5 mln; w Libii – 200 posłów przy liczbie mieszkańców 6,7 mln; w Serbii i Bułgarii liczących 6,9 mln osób – 250 i 240 posłów odpowiednio. Zdaniem ekspertów „Poradni Prawnej Adelet” przejście od parlamentarnego systemu politycznego na prezydencki nie powinno prowadzić do zmniejszenia roli i miejsca parlamentu w państwie. W swojej analizie badacze Fundacji zwracają uwagę, że „w demokracjach prezydenckich parlament, wręcz przeciwnie, otrzymuje znaczną władzę i gwarancje niezależności, aby zrównoważyć silną władzę wykonawczą”. W ich ocenie należy również zauważyć, że zmniejszenie się ogólnej liczby posłów na tle gwałtownego wzrostu wyłącznych uprawnień prezydenta może zwiększyć potencjalne ryzyko ingerencji głowy państwa w działalność parlamentu i stłumienie jego instytucjonalnej niezależności²⁵.

Reforma konstytucyjna dotknie także inną gałąź władzy – sędowniczą. W ramach reformy w Kirgistanie zaplanowane jest ponowne powołanie Trybunału Konstytucyjnego, który po obaleniu K. Bakijewa w 2010 r. został

²² А. Абдулаева, *op.cit.*

²³ Анализ проекта Конституции Кыргызской Республики, *op.cit.*

²⁴ *Ibidem.*

²⁵ *Ibidem.*

rozwiązany dekretem Rządu Tymczasowego na czele z Rozą Otunbajewą²⁶. Zgodnie z projektem nowelizacji Konstytucji Trybunał Konstytucyjny będzie pełnił następujące funkcje: opiniowania projektów ustaw o zmianie i uzupełnieniu Konstytucji; rozwiązywania sporów dotyczących kompetencji między organami władzy; rozstrzygania spraw dotyczących zgodności ustaw i rozporządzeń z Konstytucją; opiniowania podpisanych przez Kirgistan porozumień międzynarodowych które jeszcze nie weszły w życie. Decyzja Trybunału Konstytucyjnego będzie ostateczna i od niej nie można będzie odwołać. Przewodniczący Trybunału Konstytucyjnego będzie powoływany na stanowisko przez prezydenta, co może doprowadzić do podporządkowania tego organu władzy sądowniczej głowie państwa²⁷.

Szczególny niepokój budzi zamiar autorów reformy konstytucyjnej dotyczący zmiany stosunku państwa kirgiskiego do praw i wolności człowieka, co znajduje odzwierciedlenie w nowej preambule Konstytucji, z której zniknęły słowa o „potwierdzeniu realizacji celu budowania wolnego i niezależnego państwa demokratycznego, którego najwyższymi wartościami są człowiek, jego życie, zdrowie, prawa i wolności”²⁸. Zostaną one zastąpione odniesieniami do „głoszenia przestrzegania uniwersalnych ludzkich zasad moralnych”, „pragnienia ustanowienia nadrzędności wartości moralnych i sprawiedliwości społecznej”²⁹. Zdaniem autorów Analizy projektu nowelizacji konstytucji Republiki Kirgiskiej sformułowanie nowej preambuły Konstytucji „zmniejszając rangę zasad państwa prawa i praw człowieka”, a zmiany priorytetów preambuły „mogą bezpośrednio wpływać na politykę działania organów państwowych i doprowadzić do zmiany priorytetów z ochrony praw człowieka na ochronę wartości moralnych i etycznych”, ponieważ zamiast ochrony praw człowieka, dominującą rolę przypisuje się wartościom sprawiedliwości społecznej i uniwersalnym zasadom moralnym³⁰. Według Abdulaevoj „kwestie dotyczące wartości moralnych, tradycji i kultury Kirgistanu są zbyt niejasne i nie zostały w za-

²⁶ Декрет Временного правительства Кыргызской Республики О расформировании Конституционного суда Кыргызской Республики, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/202766> (23.02.2021).

²⁷ Н. Рыскулова, «На старые грабли»? Кыргызстан голосует за нового президента и прежнюю политическую систему, <https://www.bbc.com/russian/news-55587140> (10.03.2021).

²⁸ Konstytucja Republiki Kirgiskiej, op.cit.

²⁹ Анализ проекта Конституции Кыргызской, op.cit.

³⁰ Ibidem.

den sposób sprecyzowane. Nie jest też jasne, kto i jak je określi³¹, ale istnieje duże ryzyko, że zostaną one wykorzystane do celów cenzury. Z tym zdaniem można się zgodzić, ponieważ autorzy projektu reformy konstytucyjnej planują zastąpić art. 31 obowiązującej Konstytucji, który mówi, że „Każdy ma prawo do wolności myśli i opinii. Każdy ma prawo do wolności wyrażania swojej opinii, wolności słowa i prasy. Nikogo nie można zmusić do wyrażenia swojej opinii lub jej odrzucenia. Zabroniona jest propaganda nienawiści narodowej, etnicznej, rasowej, religijnej i innej”³² artykułem, który pozwała na wprowadzenie w kraju cenzury i mówi: „Republika Kirgiska zakazuje wydawanie publikacji, w tym publikacji w mediach elektronicznych, pokazów i wydarzeń publicznych, które są sprzeczne z ogólnie uznanymi wartościami moralnymi, tradycjami ludów Kirgistanu, a także ze standardami międzynarodowymi. Rozpowszechnianie w środkach masowego przekazu informacji, których treść może zaszkodzić moralności i kulturze narodu Kirgistanu, jest ograniczone lub zabronione zgodnie z prawem”³³. Podobne zakazy stanowią poważne naruszenie praw i wolności człowieka i mogą ostatecznie doprowadzić do przekształcenia Kirgistanu w „drugi Turkmenistan”. W Turkmenistanie bowiem nie tylko panuje powszechna cenzura, ale także zakazane są opera i balet, które dyktator Saparmyrat Nyýazow w 2001 r. uznał za „niezgodne z mentalnością [oraz ideami moralnymi i etycznymi] Turkmenów”³⁴. Pod pretekstem ochrony „moralności” i „tradycji” prawa człowieka są łamane również w innych państwach Azji Środkowej – w Kazachstanie, Uzbekistanie i Tadżykistanie. Z podobną sytuacją mamy do czynienia również w Czeczenii, gdzie reżim Ramzana Kadyrowa, posługując się hasłami ochrony tradycji i moralności narodu czeczeńskiego, prześladowa nie tylko opozycję polityczną, ale także wyznawców nietradycyjnych dla Czeczenów mazhabów³⁵ (w tym muzułmanów, którzy nie należą do szeroko rozpowszechnionych w Republice Czeczeńskiej i na całym Kaukazie Północnym tarikatów³⁶, a są na przykład zwolennikami organizacji

³¹ А. Абдулаева, op.cit.

³² Konstytucja Republiki Kirgiskiej, op.cit.

³³ А. Абдулаева, op.cit.

³⁴ В Туркменистане впервые за 18 лет состоялась премьера зарубежной оперы. До этого оперы были запрещены, <https://www.currenttime.tv/a/turkmenistan-opera/30284150.html> (23.02.2021).

³⁵ Mazhab – szkoła prawa islamskiego.

³⁶ Tarikat – zakon w Sufizmie. W obecnym rozumieniu – sekta.

Bracia Muzułmanie, Tablighi Jamaat itp.), obrońców praw człowieka i przedstawicieli mniejszości seksualnych. Nie mniejsze zagrożenie dla praw i wolności człowieka w Kirgistanie mają również inne zaproponowane przez inicjatorów reformy konstytucyjnej zmiany, a mianowicie:

1. Usunięcie z Konstytucji Kirgistanu zakazu niewolnictwa, handlu ludźmi i wykorzystywania pracy dziecięcej. W obowiązującej Konstytucji ten zakaz znajduje się w art. 23: „W Republice Kirgiskiej niewolnictwo i handel ludźmi są zabronione. Wykorzystanie pracy dziecięcej jest zabronione. Praca przymusowa jest zabroniona, z wyjątkiem przypadków wojny, likwidacji skutków klęsk żywiołowych i innych nagłych wypadków, a także przy wykonywaniu orzeczenia sądu”³⁷. Nowelizacja Konstytucji otwiera drogę do pracy przymusowej w Kirgistanie, która jest powszechna w sąsiednim Uzbekistanie i Turkmenistanie, gdzie pracownicy sektora publicznego, dzieci w wieku szkolnym i studenci są wykorzystywani do nieodpłatnej pracy przymusowej na plantacjach bawełny.
2. Usunięcie z Konstytucji Kirgistanu zakazu wykonywania kary śmierci i tortur. W obowiązującej Konstytucji zakazy te są zawarte w art. 20, p. 4: „Gwarancje zakazu które ustanowiono w niniejszej Konstytucji nie podlegają żadnym ograniczeniom: 1) [zakaz] stosowania kary śmierci, tortur oraz innych niehumanitarnych, okrutnych lub naruszających godność człowieka rodzajów kar”³⁸.
3. Usunięcie z Konstytucji Kirgistanu artykułu o prawie do indywidualnego lub wspólnego wyznawania i praktykowania jakiegokolwiek religii, a także o prawie do nie wyznawania żadnej religii, które jest gwarantowane przez obowiązującą Konstytucję. Artykuł 32 stanowi: „Każdemu gwarantuje się wolność sumienia i wyznania. Każdy ma prawo indywidualnie lub wspólnie z innymi wyznawać dowolną religię lub nie wyznawać żadnej. Każdy ma prawo do swobodnego wyboru i wyznawania przekonań religijnych i innych. Nikt nie może być zmuszany do wyrażania lub wyrzeczenia się swoich przekonań religijnych i innych”³⁹. Usunięcie tego artykułu z Konstytucji może doprowadzić

³⁷ Konstytucja Republiki Kirgiskiej, op.cit.

³⁸ Ibidem.

³⁹ Ibidem.

do eliminacji pluralizmu religijnego w Kirgistanie oraz do narzucenia jednostkom i całemu narodowi „właściwej” z punktu widzenia państwa (lub głowy państwa) religii. Taką sytuację możemy obserwować w sąsiednim Tadżykistanie, gdzie państwo wymaga, aby wszyscy wyznawcy islamu należeli tylko do mazhabu Hanafickiego argumentując ten wymóg tym, że „przodkowie Tadżyków zawsze byli Hanafitami”, a przedstawiciele innych nurtów islamu są prześladowani. Podobna sytuacja ma miejsce również w innych państwach Azji Środkowej, z wyjątkiem na razie tylko samego Kirgistanu.

4. Usunięcie z Konstytucji Kirgistanu obowiązku udzielenia przez państwo kirgiskie azylu cudzoziemcom i bezpaństwowcom prześladowanym w kraju pochodzenia z powodów politycznych i innych, które są uznawane przez społeczność międzynarodową i obrońców praw człowieka za naruszenie praw i wolności człowieka. W obecnej Konstytucji ten obowiązek Kirgistanu jest zawarty w art. 19, p. 2: „Republika Kirgiska, zgodnie ze zobowiązaniami międzynarodowymi, udziela azylu obcokrajowcom i bezpaństwowcom prześladowanym z powodów politycznych, a także [innych, które są uznawane za naruszenie praw i wolności człowieka]”⁴⁰. Usunięcie tego artykułu może stwarzać dodatkowe zagrożenia dla życia, zdrowia i bezpieczeństwa uchodźców ubiegających się o azyl na terytorium Kirgistanu (a są to głównie uchodźcy z totalitarnych państw Azji Środkowej, a także Ujgurzy prześladowani w Chinach z powodów religijnych, politycznych oraz etnicznych).

Ekspert w dziedzinie badań nad Azją Środkową Saniya Toktogazieva uważa, że „koncentracja władzy w rękach jednego polityka [w Kirgistanie obowiązkowo doprowadzi] do korupcji i klanowej struktury władzy”⁴¹. Jej zdaniem „każdy system prezydencki [w Kirgistanie] zawsze zmieniał się w system superprezydencki”, a przyznanie głowie państwa nieograniczonych uprawnień doprowadzi ten kraj do nowej rewolucji⁴². Z tą opinią można się zgodzić, ponieważ nowelizacja Konstytucji zaproponowana przez Radę Konstytucyjną nie tylko osłabi w Kirgistanie parlamentaryzm, ale także pozwoli głowie

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ Н. Рыскулова, «Откат на 30 лет назад»...

⁴² Ibidem.

państwa stać się wodzem, który będzie miał całkowitą kontrolę nad władzą wykonawczą, ustawodawczą oraz Trybunałem Konstytucyjnym.

Przeprowadzona analiza projektu nowelizacji Konstytucji Kirgistanu, wyniki której zostały przedstawione w niniejszym artykule, pozwala stwierdzić, że demokracja, praworządność, prawa i wolności człowieka po raz pierwszy w historii niepodległej Republiki Kirgiskiej są zagrożone. Argumenty obecnej władzy, iż reforma konstytucyjna jest konieczna w celach modernizacji aparatu państwowego i pozwoli zrobić go bardziej odpowiedzialnym przed narodem Kirgistanu nie znalazły potwierdzenia. Za nieuzasadnione można uznać również powołanie Kurułtaju Ludowego, ograniczenia uprawnień parlamentu oraz zmniejszenie liczby posłów. We współczesnym państwie demokratycznym to właśnie parlament jako organ wybierany przez obywateli musi mieć szerokie uprawnienia i żaden inny organ powoływany w inny sposób niż powszechne wybory (Kurułtaj Ludowy, Rada Starszych itd.) nie może go zastąpić. Nowelizacja Konstytucji naraża Kirgistan na transformację w kolejne państwo totalitarne, w którym prezydent uzyska nieograniczoną władzę, parlament będzie pełnił jedynie funkcje dekoracyjne, imitując obecność demokracji i pluralizmu politycznego w kraju (podobnie jak w Uzbekistanie, Tadżykistanie i Turkmenistanie), a społeczeństwo obywatelskie, krytycy władzy i dziennikarze będą narażone na prześladowanie za przekonania, poglądy polityczne i działalność zawodową.

Literatura

Абдулаева А., *Поправки в Конституцию Кыргызстана: что хотят изменить и зачем?*, <https://cabar.asia/ru/poppravki-v-konstitutsiyu-kyrgyzstana-chto-hotyat-izmenit-i-zachem>.

Юсупов А., *Жапаров – Новая Конституция положит конец хаотическому правлению*, <https://bitly.su/8Rdv>.

Подольская Д., *Не опять, а снова. Каждая новая власть страны переписывает Конституцию*, https://24.kg/vlast/188345_neopyat_asnova_kajdaya_novaya_vlast_stranyi_perepisyivaet_konstitutsiyu/.

Барановская М., *В Сирии после 48 лет отменен режим чрезвычайного положения*, <https://p.dw.com/p/112BL>.

Олкотт М., Очерк истории ислама в Узбекистане, <https://carnegieendowment.org/2012/09/11/ru-pub-49351>.

Рыскулова Н., «Откат на 30 лет назад». Зачем Жапаров переписывает Конституцию Кыргызстана?, <https://www.bbc.com/russian/features-54982239>.

Рыскулова Н., «На старые грабли»? Кыргызстан голосует за нового президента и прежнюю политическую систему, <https://www.bbc.com/russian/news-55587140>.

Лузянин С., «Цветные революции» в центральноазиатской проекции: Кыргызстан-Узбекистан-Казахстан, „Центральная Азия и Кавказ” 2005, № 5 (41).